

22. Territorial integrity of Ukraine [Електронний ресурс] : Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 № 68/262. – Режим доступу : http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262

23. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine) [Електронний ресурс] : Seventy – first session Third Committee Agenda item 68 (c). – Режим доступу : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/352/55/PDF/N1635255.pdf>

24. Report on Preliminary Examination Activities [Електронний ресурс] : International Criminal Court Report on 14 November 2016. – Режим доступу : https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf

25. Resolution on Clear, Gross and Uncorrected Violations of Helsinki Principles by the Russian Federation [Електронний ресурс] : Baku Declaration and Resolutions. OSCE. – 2014. – Режим доступу : <https://www.oscepa.org/meetings/annual-sessions/2014-baku-annual-session/2014-baku-final-declaration/1850-06>

26. Council Decision 2014/145/CFSP of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine // Official Journal of the European Union [Електронний ресурс] : L 78/16. – 17.03.2014. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:078:0016:0021:EN:PDF>

27. Recent developments in Ukraine: threats to the functioning of democratic institutions [Електронний ресурс] : Resolution 1988 (2014) adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on April 9, 2014. – Режим доступу : <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-Xref-ViewPDF.asp?FileID=20873&lang=en>

28. Political consequences of the Russian aggression in Ukraine [Електронний ресурс] : Resolution 2132 (2016) adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on 12 October 2016 (33rd Sitting). – Режим доступу : <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=23166&lang=EN&search=Y2F0ZWdvcnlf3RyX2VuOiJBZG9wdGVkIHRleHQi>

Т. В. Комарова¹

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ПРАКТИЦІ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стан теорії права ЄС підтверджує, що проблеми співвідношення правопорядку ЄС із міжнародним правопорядком, а також вивчення практики Суду

¹ Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЄС щодо цієї проблеми явно недооцінені та не були предметом спеціальних наукових досліджень саме через те, що існує непорушна догма примату міжнародного права. Але вже можна констатувати існування фрагментації міжнародного правопорядку, а отже слід брати до уваги можливі колізії різних правопорядків та їх співвідношення.

Установчі договори говорять, що Союз та його інститути сприяють суворому дотриманню міжнародного права, зокрема дотриманню принципів Статуту ООН (ч. 5 ст. 3, ч. 1 ст. 21 ДЄС). Безперечно на Суд ЄС покладене відповідне завдання по дотриманню міжнародного права у своїй практиці та при судовому контролі за діяльністю інших інститутів ЄС. Але формально жодна зі статей установчих договорів не розкриває питання про ієрархію міжнародного права та інтеграційного права.

Відносно міжнародних угод, стороною яких є Союз, то ч. 2 ст. 216 ДФЄС відносить їх до джерел права ЄС, які є обов'язковим для інститутів ЄС та держав-членів. Зважаючи на процедуру надання згоди на них, вони стоять нижче, ніж установчі договори, але вище, ніж вторинне законодавство ЄС. Підтвердженням цього є те, що при укладенні міжнародної угоди може бути застосована процедура звернення до Суду ЄС для отримання висновку про те чи є угода сумісної із установчими договорами (ч. 11 ст. 218 ДФЄС). Якщо висновок негативний, то запланована угода не може набути чинності, доки до неї не буде внесено змін або не буде переглянуто установчі договори. Ця процедура є факультативною та може бути застосована за ініціативою держави-члена, Парламенту, Ради чи Комісії. В протилежному випадку буде вважатися, що установчі договори мають примат над міжнародними угодами, укладеними ЄС.

Цікавим є те, що практика застосування ч. 2 ст. 216 ДФЄС свідчить про те, що вкрай рідко інститути ЄС обирають варіант внесення змін до установчих договорів, а зазвичай вносять зміни до міжнародної угоди. Це теж опосередковано свідчить про відповідну ієрархію між цими джерелами. Тим самим підтверджується шанобливе ставлення до основ права ЄС, до так званого *acquis communautaire*. Це вбачається логічним, оскільки установчі договори мають інший, більш конституційний, характер, ніж звичайні міжнародні угоди, оскільки більшість їх норм є нормами прямого застосування та стосуються прав приватних осіб. Тож через свою характеристику вони не можуть підлягати частим змінам. Такі відмінності були підкреслені Судом ЄС у Висновку щодо угоди між Співтовариствами та Єдиним Економічним Простором. Суд вказав на те, що Угода про Єдиний Економічний Простір – це класична міжнародна угода, яка не передбачає передачі суверенних прав

від держав-членів до міжурядових органів, створених на її підставі. Європейські співтовариства, навпаки, являють собою інтеграційну організацію з конституційними елементами [1].

Поодинокі випадки, коли через неспівпадіння міжнародних угод та установчих договорів вносилися зміни в останні. Це випадки із приєднанням ЄС до СОТ та можливістю приєднання до Конвенції про захист права людини та основоположних свобод (коли до установчих договорів було додано Протокол № 8 щодо п. 2 ст. 6 Договору про ЄС стосовно приєднання до Союзу до ЄКПЛ) [2; 3]. Вони стали виключеннями і лише через те, що більша частина держав членів виступала за відповідні зміни.

Опосередковано про примат установчих договорів над міжнародними угодами говорить також і ст. 351 ДФЄС, яка встановлює, що у випадку несумісності міжнародних угод, укладених державами-членами до їх приєднання до Союзу, з установчими договорами, держави-члени мають вжити належних кроків для усунення несумісностей. Це положення дозволяє Суду ефективно захищати правопорядок Союзу від небажаного впливу міжнародного права, таким чином, зміцнюючи його автономію. Можна сказати, що ст. 351 ДФЄС має конституційне значення.

Слід відмітити, що на практиці ст. 351 ДФЄС застосовувалася не так вже і багато разів [4], але Суд свою практику встиг сформулюватися певні тенденції. Ця практика свідчить про те, що у справах, в яких застосовується ця стаття, Суд схиляється до захисту права ЄС. У доктрині навіть почала з'являтися точка зору, що у Суду ЄС почав формуватися новий підхід до договорів, що укладаються державами-членами з третіми країнами [див.: 5, 6, 7]. Якщо раніше Суд ЄС міг визнати міжнародну угоду, укладену державами-членами такою, що фактично несумісна із правом ЄС, то новий підхід свідчить, що він може це зробити навіть вбачаючи «гіпотетичну несумісність». Як приклади наводяться справи *Commission v Republic of Austria* [8], *Commission v Kingdom of Sweden* [9], *Commission v Republic of Finland* [10]. Справи стосувалися великої кількості двосторонніх інвестиційних угод Австрії, Швеції та Фінляндії, які були укладені ними ще до вступу у ЄС. Фактичного протиріччя між цими угодами та установчими Договорами не було, але на думку Комісії, а потім і Суду ЄС за певних умов вони могли виникнути у майбутньому, оскільки перші включали положення щодо свободи перерахунків платежів, пов'язаних із інвестиціями, без будь яких затримок та у вільно конвертованій валюті, а установчі договори, у свою чергу, надавали можливість Парламенту та Раді ухвалювати заходи щодо руху капіталу до або з третіх країн із залученням прямих інвестицій. Це

і складало потенційну або гіпотетичну несумісність, не зважаючи на те, що Парламент з Радою жодного разу не реалізували свої повноваження у вказаній сфері.

Але всі вищезазначені справи стосувалися колізій міжнародних угод та первинного права. Щодо вторинного права, то позиція Суду єдина – примат мають норми міжнародного права [11]. Суд ЄС підкреслює, що принцип добросовісності є принципом звичаєвого міжнародного права, існування якого неодноразово визнано Міжнародним судом ООН і через це становить забор'язання для Співтовариства.

Суд ЄС виказує повагу з боку Союзу до норм міжнародного права у випадках, коли стороною міжнародної угоди є всі держави-члени, але сам ЄС не бере в ньому участі. Так, у рішеннях по справі *Intertanko* Суд, взявши до уваги те, що всі без виключення держави-члени є сторонами Міжнародної конвенції щодо запобігання забруднень з судів (Maerol 73/78), та що Конвенція згадана у Директиві ЄС щодо забрудненням з судів, дає можливість використовувати Конвенцію у тому сенсі, щоб тлумачити право ЄС у її світлі [12]. За правову основу такого використання взятий загальний принцип добросовісності та принцип кооперації (співпраці), закріпленій у ч. 3 ч. 4 ДЄС: «Згідно з принципом відкритої співпраці Союз та держави-члени з цілковитою взаємною повагою допомагають один одному виконувати завдання, що випливають із Договору». Тож Суд ЄС при розгляді справи використав положення Maerol 73/78 при тлумаченні Директиви ЄС. Це не слід плутати із наділенням норм Maerol 73/78 прямою дією, оскільки Суд сказав на «можливість брати її до уваги». До цієї можливості Суд ЄС ставиться з обережністю і застосовує її лише у тому випадку. Коли всі держави-члени є сторонами міжнародної угоди.

Установчі договори іноді можуть робити відсилку до інших міжнародних угод, стороною в яких ЄС не виступає. Так, ч. 3 ст. 52 Хартії про основоположні права ЄС встановлює: «тією мірою, якою ця Хартія встановлює права, що відповідають правам, гарантованим у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, значення та обсяг цих прав є тими самими, що їх встановлено конвенцією». І дійсно, Суд ЄС ще наприкінці 60 – х років ХХ століття підкреслив, що захист фундаментальних прав людини є постійною турботою Співтовариств [13]. З тих пір Суд неодноразово посилався на Конвенцію, підкреслюючи, що вона має особливе значення у визначенні загальних принципів права Союзу, які стосуються прав людини. Починаючи з 90 – х років, коли можна із впевненістю сказати, що співтовариства перетворилися із тих, що займаються суто економічними питаннями, на ті,

що ефективно опікуються і правами людини, Суд почав використовувати у своїй практиці рішення Європейського Суду з прав людини. Це не означає, що норми конвенції наділяються прямою дією, оскільки про це свідчить і те, що ст. 52 Хартії закріплює можливість Союзу надавати більш широкий захист прав, ніж це робить Конвенція.

Аналогічно Суд ЄС використовував у тому чи іншому контексті Загальну Декларацію прав людини, Європейську Соціальну Хартію 1961 р. [14], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Конвенцію про права дитини 1989 р. тощо. Декілька разів в установчих договорах вказується на суворе дотримання принципів Статуту ООН (ч. 5 ст. 3 ДЄС, ст. 21 ДЄС).

Що стосується норм звичаєвого міжнародного права, які складають одну з найважливіших частин міжнародного права, то виходячи з прецедентної практики Суду, можна зробити висновок, що у взаємовідносинах Союз – держави – члени норми міжнародного звичаєвого права витісняються нормами установчих договорів особливо у сферах виключної компетенції ЄС, яка є досконало врегульованою на рівні Союзу. Досить вдалий приклад щодо неможливості застосування класичних міжнародно-правових засобів захисту при порушення договорів, наприклад односторонніх санкцій у формі призупинення інших договірних зобов'язань або інших контр-заходів, оскільки ЄС має свій досконалий механізм. Мова йде про судову процедуру припинення порушень за ст. 258–260 ДФЄС, яку можна вважати вичерпною та ефективною.

Щодо взаємовідносин Союз-треті держави, то Суд ЄС у своїй діяльності дуже часто застосовує звичаєве міжнародне право. Так, він використовує звичаєві норми щодо тлумачення міжнародних договорів, які втілені у ст. 31–33 Віденської конвенції 1969 р. [15]. Крім того, класичним прикладом застосування звичаєвої норми міжнародного права Судом ЄС є рішення по справі *Poulsen* стосовно заборони вилову лосося у відкритому морі Північної Атлантики. Суд ЄС посилався на норми звичаю, закріплені у Женевській конвенції щодо відкритого моря 1958 р. [16] та Конвенції ООН з морського права 1982 р. щодо національної приналежності корабля, команди, різних морських зон [17].

Також при відкладенні набуття чинності Угоди щодо співробітництва із Югославією в супереч термінам, встановленим у самій Угоді, Суд ЄС послався на норму звичаєвого права, яка дозволяє робити це через суттєву зміну обставин, а саме – громадянську війну у державі [18]. Ця норма між-

народного звичаю було згадана раніше у рішенні Міжнародного Суду ООН у справі *Gabcikovo-Nogymaros* [19].

Тож аналізуючи застосування міжнародного права Судом ЄС, можна із впевненістю сказати, що Суд показує безперечну повагу до норм міжнародного права, але, в першу чергу, він проявляє себе у якості захисника конституційного ладу ЄС, що дійсно не може не викликати бурхливої реакції з боку міжнародників, які звинувачують Суд у вибіркового ставленні до міжнародних норм, керуючись суто стандартами, а точніше сказати цінностями Союзу. Ці цінності є недоторканим наріжним каменем конституційної системи ЄС, відступати від якого в жодному випадку не дозволено. Але насправді. Якщо проаналізувати ту ж саму практику Суду ЄС, ці цінності і беруть свій початок саме у міжнародному праві.

Література:

1. Opinion 1/91, EEA Agreement I [1991] ECR I – 6079.
2. Opinion 1/94, WTO [1994] ECR I – 5267.
3. Opinion 2/94 Accession by the EC to the ECHR [1996] ECR I – 1759.
4. Case C – 812/79, Attorney – General v. Burgoa [1980] ECR 2787; Case C – 84/98, Commission v. Portugal [2000] ECR I – 5215; C – 62/98, Commission v. Portugal [2000] ECR I – 5171; C – 307/99, OFT Fruchthandelsgesellschaft [2001] ECR I – 3159; T – 2/99, T. Port v. Council [2001] ECR II – 2093; T – 3/99, Bananatradning v. Council [2001] II – 2123; C – 203/03, Commission v. Austria [2005] ECR I – 935; C – 216/01, Budvar [2003] ECR I – 1361; Joined cases C – 466, 467, 468, 469, 471, 472, 475 and 476/98, Commission v. UK, Denmark, Sweden, Finland, Belgium, Luxemburg, Austria and Germany (Open skies) [2002] ECR I – 9519.
5. Lavranos N. Protecting European Law from International Law // European Foreign Affairs Review. – 2010. – Vol. 15. – Issue 2. – P. 265–282.
6. Исполинов А. С., Ануфриева А. А. Право ЕС и международное право: последствия нового подхода суда ЕС к договорам, заключенным государствами – членами с третьими странами // Евразийский юридический журнал. – № 3 (34). – 2011. – С. 66–72.
7. Rosas A. The Status in EU Law of International Agreements Concluded by EU Member States // Fordham International Law Journal. – Vol. 34, Issue 5. – 2011. – P. 1323.
8. Case C – 205/06, Commission v Republic of Austria [2009] ECR I – 01301.
9. Case C – 249/06, Commission v Kingdom of Sweden [2009] ECR I – 01335.
10. Case C – 118/07, Commission v Republic of Finland [2009] ECR I – 10889.
11. Case C – 61/94, Commission v Germany [1996] ECR I – 3989, Case C – 311/04, Algemene Scheeps Agentuur Dordrecht BV v Inspecteur der Belastingdienst [2006] ECR I – 609, Case C – 344/04, The Queen ex parte IATA and ELFAA v department of transport [2006] ECR I – 403.

12. Case C – 308/06, Intertanko et al. v Secretary of State for Transport [2009] ECR 4057.
13. Case 29/69, Stauder [1969] ECR 419, Case 11/70 Internationale Handelsgesellschaft [1970] ECR 1125.
14. Case C – 540/03? Parliament v Council [2006] ECR I – 5769 ; Case C – 438/05, Viking [2007] ECR I – 10779.
15. Case C – 286/08, Brita v Hauptzollamt Hamburg Hafen [2010] ECR I – 01289, paras 40–41.
16. Case C – 37/00, Weber v Universal Ogden Services [2002] ECR I–2013.
17. Case C – 286/90, Anklagemyndigheden v Poulsen and Diva Navigation [1992] ECR I – 6019.
18. Case C – 162/96, Racke v Hauptzollamt Mains [1998] ECR I – 3655, paras 50–61.
19. Gabčíkovo – Nagymaros Project (Hungary|Slovakia), Judgment, I. C. J. Reports 1997. – P. 7.

М. Г. Окладна¹

ІДЕЇ РОЗБУДОВИ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ XVII-XIX СТ.

Європейський Союз справедливо вважається однією з найцікавіших і складних проблем наукових досліджень. У вітчизняній і зарубіжній літературі сформувалося кілька головних підходів до дослідження проблеми [16, с. 148–266], однак жоден з них не дозволяє однозначно визначити його правову природу. Тому, хоча аналізу ЄС присвячено чимало досліджень [4; 5; 9; 11; 14; 17], питання визначення його правової природи й досі залишається найбільш дискусійним в юридичній науці.

Стосовно визначення моменту, з якого починається відлік європейської інтеграції, серед науковців немає єдності, оскільки теоретична і практична конструкція об'єднаної Європи складалася відповідно до усвідомлення об'єктивної потреби в зміні бачення призначення держави і створюваних інтеграційних інститутів [15, с. 82]. Інтеграційний процес у різних сферах суспільного життя започатковувався в різний час і розвивався з різною швидкістю, що створює труднощі для здійснення його періодизації. З очевидністю можна стверджувати лише те, що момент офіційного започатку-

¹ Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.